

STURM LÁSZLÓ

Álmok és kiutak

Krúdy Gyula: Palotai álmok

A *Palotai álmok* némileg zavarba ejti értelmezőit. A kisregény fölvonultatja a Krúdy-próza minden fontos jellemzőjét, az érett író sokértelmű, egyszerre nosztalgikus és ironikus melankóliája járja át, viszont a borongósan nyitott befejezés, ami a leggyakoribb és talán a leginkább illik az időből kihullott különcök világához,¹ ezúttal boldog végbe fordul, bájos mesébe. Sőtér István az 1950-es évek közepén, a korszellemnek megfelelően a valóság megkerülését látja ebben: „De a költőiség mögött űrt is érzünk már: ennek a romantikának már pusztán menekülés-jellege van. Péter Pál, aki az Arany Golyóban, ágyán heverészve régi képeslapokat olvasgat naphosszat, s akit ebből a tétlenségből, ürességből kiragad a szerelem – Krúdynak ez a különctípusa sohasem tud meggyőzni az érzelmeknek, a kínoknak és reményeknek arról a valóságról és hitelességről, melyet Szindbádnál sohasem vonhatunk kétségbe.”² Fábri Anna sem érzi meggyőzőnek „a *Palotai álmok* »heppiendes« befejezésé”-t.³

Elbírja-e Krúdy világa a boldog véget, hiteles-e a heppiend? A *Palotai álmok* alkalmat ad ennek megvizsgálására is. Megelőlegezve az összegzést, azt felelem erre, hogy igen, hiszen Krúdynál az életöröm éppolyan hatóerő, mint a kétség vagy a kétségbeesés. A kiismerhetetlen, összezavarodott valóságban megvan az esély a jó érvényesülésére, igaz, ez csak akkor hiteles, ha érezzük mögötte az idill kegyelemszerűségét és veszélyeztetettségét. Mindenekelőtt pedig azt, hogy a szereplők kiérdemelték a boldogságot.

A *Palotai álmok*ban az se biztos, hogy az egész történet nem csak képzelődés-e. „Amint a vonat robogott velem az esős éjszakában, néha-néha lehunytam a szemem, és magam is a 826-ost követtem képzeletben” – ezzel a mondattal zárul a bevezető fejezet, és felmerülhet bennünk, vajon nem egy lányszöktetés élményét képzele-e rá az elbeszélő a saját élethelyzetére. A következő fejezet eleje hangsúlyozza a főszereplő alakjában érvényesülő elbeszélői önkényt, megkonstruáltságot, ami szintén jól illik a

¹ ALEXA KÁROLY: Krúdy Gyula In: ALEXA KÁROLY: Quodlibet. Budapest, 2004. Kortárs, 107.: „A Krúdy-hős mindig különc, s így anekdotákban él, de olyan anekdotákban, amelyekről többnyire lekopott a csattanó, a befejezések elomlóak, nyitottak.”

² SÓTÉR ISTVÁN: Pályakép Krúdyról. In: SÓTÉR ISTVÁN: Tisztuló tükrök. Budapest, 1966. Gondolat, 171-172. [SÓTÉR, 1966.]

³ FÁBRI ANNA: Ciprus és jegenye. Budapest, 1978. Magvető, 405.

vágy irányította gondolkozáshoz: „Nevezhetném őt báró Péter Pálnak; ráfoghatnám, hogy költő, művész vagy bölcsész, sőt megtehetném akár nagy utazónak”⁴.

Persze a fikciónak ez az esetleges megduplázása sem érvénytelenítene a történet logikáját. Márpedig ez a logika nem siklik ki a boldog véggel, legfeljebb a boldog véget árnyalja a regénylogika a maga sokértelműségével. Boldog lesz-e ez a házasság? Például a *Bukfenc*, amelynek első, heppiendes változatát továbbírva tett szomorkássá az író, jelzi, hogy nem okvetlenül. A *Palotai álmok*ban sem egyértelmű, vajon Judit vidékiessége, vagy még rejtett érzékisége a kapcsolat kiteljesedését segíti-e elő, vagy épp buktatója lehet (hogy a Péter Pál vagy a közeg jellegzetességeiben megbúvó buktatókról most ne beszéljünk). Az álmok, előérzetek, megidézett történetek sorsmodelleket vázolnak föl, nem mindig boldogságosakat. De hogy a beteljesülés idején szakad félbe a cselekmény, azt sugallja, a boldogságra legalábbis az esély megvan.

Czére Béla írja monográfiájában: „Három réteg, három művészi szféra jelentéssíkjai kapcsolódnak egymáshoz a regényben: a szintén több üzenetet közvetítő szerelem világa, a bakonyi-várpalotai táj mitikus közege és a szőlődombok között lélegző falu pannon-idillje, a préházak élete.”⁵ Valóban, főleg a szerelem és a természet közvetíti azt a teljességet, ami a kezdetben akaratgyenge és kételkedő Péter Pált átformálja majd a regény végére.

A felsoroltakat esetleg ki is egészíthetjük, mindenekelőtt a művészi teljesség ígézetével. Igaz, az adott esetben ez be is illeszthető a szerelem mitológiájába: „A szerelem szubsztanciális elbeszélése a magyar irodalmi hagyományban élő narratív séma volt. A Krúdy-szövegekben gyakran emlegetett *Himfy szerelmei* a petrarcai hagyomány örökösének tekinthető” – írja Gintli Tibor. Az elemzett kisregényben szintén felbukkanó Kisfaludy Sándorról – akárcsak az ugyancsak megidézett Lilla-dalokról – elmondható, amit a tanulmány szerző a velük kortárs *Fanni hagyományairól* mond: „a szerelem egészszelű elbeszélésének talán legjellegzetesebb magyar nyelvű példái”-i.⁶ Jelentést kap az is, hogy nagyanyja a *Monte Crisót* készíti Péter Pál éjjeliszekrényére, hiszen Dumas regénye „az egyetlen szerelem narratívájának egyik legismertebb, némiképp közhelyes szövege”.⁷ A Czére által kiemelt rétegek közül Gintli fejt föl idézett tanulmányában a szerelemfelfogás sajátosságait, a Radics Mária által hirdetett egészszelű platóni felfogás mibenlététől ennek kétségbevonásáig. Itt azonban nem a tagadás lép az állítás helyébe, inkább fordítva, végül is az igaz szerelem győzedelmeskedik, de leginkább a kettő közötti folyamatos mozgás határozza meg az érzelmek terét. Egyedül talán Szekszti Judit az, aki megjátszás nélkül képviseli a szerelmet, míg a többiek számára ez csak vágy, mézesmadzag vagy szerep. Talán Judit eltökéltsége billenti az igencsak ingó mérleget a romantikus heppiend felé – a tagadásnak nincs ilyen egyértelmű képviselője.

A beteljesüléshez a szerelmeseknek azonban próbatételek során kell átmenniük és át kell lényegülniük. Fried István emeli ki a kisregény mesei vonulatát, szoros kapcsolatban a természet mágiájával: a Bakony állandó zúgása nála „a meseibe, az álomiba, a

⁴ KRÚDY GYULA: *Palotai álmok*. Budapest, 1976. Szépirodalmi, 236. A regényt a továbbiakban is ebből a kiadásból idézem. [KRÚDY, 1976.]

⁵ CZÉRE BÉLA: *Krúdy Gyula*. Budapest, 1987. Gondolat, 95.

⁶ GINTLI TIBOR: Szerelemelbeszélés és szubsztancialitás. In: GINTLI TIBOR: „Valaki van, aki nincs”. Budapest, 2005. Akadémiai, 168–169.

⁷ Uo. 170–171.

fantasztikusba való beavatás első stádiuma”.⁸ Az élet- és érdektelen valóságképtől így jut el Péter Pál a tájjal és a mesei igazsággal való azonosulásig, a világ átelkedéséig: „az élettelennek gondoltba is belelátja az élő, önmagát egyszerre érezve mikro- és makrokozmosznak”.⁹ (Krúdy oly kedvelt megszemélyesítései tehát itt is világképi jelentőséget nyernek.) Péter Pál boldogságának előfeltétele, hogy önálló, érett személyiséggé váljék az addig nagybátyja, az állítólagos kalandor Adamovics Pál példáját követni próbáló „semmittevő”. Fried lényegi megfigyeléseket tartalmazó természetképét azzal lehet tovább árnyalni, ha Czére szellemében majd különválasztjuk a félelmetes bakonyi és az idilli-ígéretteljes szőlőhegyi táj sugalmait. Nem tagadva, hogy a kettő egy valóság két oldala, a környező táj a shakespeare-i mesebeli erdőt idézi, ahol a mágikus átváltozások lezajlanak (gondoljunk csak a *Szentivánéji álmokra* és az *Abogy tetszékre*).

Krúdynál a jó véget máshol is próbatétellel kell kiérdemelni. Az 1911-es *Régi és új emberek*ben Ecsedy és Boris az érdekházasságot lerázva lesznek egymáséi, a jó évtizeddel későbbi, komorabb világtatás *Aranyidőben* Mária és „Sobri Jóska” a csábításra szolgáló ékszereket szétszórva nyerik vissza a szerelem esélyét. A megélhetés, az anyagiasság önmagát szerepekkel takargató világával szemben kell Péter Pálnak is helytállnia.

Az író a románcosság felerősítésével megidézi azt az irodalmi hagyományt, amelyben az eszmény győzelme, a teljesség igénye volt a természetes. A modern regény kétségei és a románc eszményisége együtt jelentkezik az író műveiben, hasonlóan *Az arany ember*hez. Timár Mihály gyakran emlegetett előképe Krúdy számos alakjának. Nála is mindig a megkísértett, kétségbe vont románcosság jelenik meg, ritkán jutva el a *Palotai álmok*-féle heppiendhez. Ebben a kisregényben viszont éppen kivételessége miatt jobban sűrűsödnek a románc jellemzői, bár itt sem érvényesülnek hiánytalanul. Nyilasy Balázs vezette be a románcnak ezt a fogalmát a magyar irodalomtudományba, az ő alapvetése alapján térek ki a jelenség (mert itt többről van szó, mint műfajról) sajátosságaira. „Próbatételes kaland-lehetőség, meleg patriarkalitás [...] az esetleges, értelmetlen véletlensorozatnál többnek látszó (a gondviselés lehetőségét sem kizáró) történésegyüttes [...] a támaszkeresés, a régi épebb tardíciókhoz fordulás, az ellenvilág-teremtés, a vágyteljesítő étosz, a teljesség iránti elkötelezettség”¹⁰ jellemzi a románcot. Nyilvánvaló mindezen sajátosságok jelenléte a *Palotai álmok*ban. Nyilasy különösen a főntebb a kisregényben is érintett próbatételt és az általa megvalósított érett személyiséget emeli ki: a „regényhez képest a romance (bizonyos mértékig) föltétlenül modellál. A modell alapvető szerkezeti pillére a *próbatétel*. E próbatétel a hős oldaláról nézve a hőstett lehetőségét tartalmazza, s ezáltal a káoszról rend formálódik, grandiózus, erős lét, éazonosság, egotudatosság, értelmes, működőképes pszichikum jön létre. ([...] a hőstett végrehajtása, a próbatételnek megfelelés egyben a hős önmagához eljutását, önmegvalósítását is jelenti)”.¹¹ Az „utazás–szerelem–kaland–happy ending tartópillérei”¹² sorozat szintén mintha csak a kisregény mozzanatait kottázná le, amelyek esetleges reális valószínűtlenségéért kárpótol, illetve azt egy

⁸ FRIED ISTVÁN: Bevezetés Krúdy Gyula *Palotai álmok* című regényének olvasásába. Limes, 2007. 4. sz., 39.

⁹ Uo. 42.

¹⁰ NYILASY BALÁZS: A 19. századi modern magyar románc. Budapest, 2011. Argumentum, 10. [NYILASY, 2011.]

¹¹ Uo. 61.

¹² Uo. 61.

magasabb megokolással kiszorítja „a teljesség, szabadság, kiteljesedés archetipikus mozzanataihoz”¹³ való kapcsolódás. Nyilasy idézi Northrop Frye fentebb már felhasznált észrevételeit Shakespeare románcosságáról, a mindennapok törvényeit felüggesztő mágikus erdőről, és a Krúdy-kisregény szerepjátszó figuráinak egy újabb, „románcos” távlatára is figyelmeztet, amikor így folytatja ismertetését: „a Shakespeare-románc megkülönböztető jegyét a dráma ősi, bábszínház-szerű formáival is kapcsolatba hozza a kutató”.¹⁴ Románcos sajátosság még a szereplők a realista regényhez képest őszintébb, önfeltáróbb megnyilatkozása (ami itt ugyan ritkán jut el az „áriázásig”, de kétségtelenül jelen van). A mindentudó elbeszélői beállítottságot lazító, érzelemnyilvánító elbeszélésmód szintén a románc sajátossága (és fölveti románc és anekdota kapcsolatainak kérdését).

A románc-hagyomány megidézésével Krúdy megeleveníti azt a „létértelmező látomást”,¹⁵ amely ellenszegül a modern regény válsághangulatának. Mert az utóbbi szintén átszövi a kisregényt. A kettő egymásnak feszülése csak a legvégén (illetve megelőgezve: az előszóban) dől el az eszmények javára. A bemutatott világban ugyanis a véletlen látszik uralkodónak, a létértelem, a szervező középpont hiánya. Semmi sem egyértelmű, semmi sem azonos önmagával.

A minőségek keverednek, szinte semmi sem egyértelmű. Igaz, ez a keveredés inkább karneválián mulatságos vagy éppen vonzó, de talán csak az eszményi távlat, a románcos felfogás jelenléte miatt. Az egyértelműség, beazonosíthatóság hiánya önmagában azonban kétségbeejtő is lehetne. Humoros nevek utalnak a nemi identitás valamiféle játékára („Atyafi kisasszony”, „Móni, a palotai fiákeres”¹⁶). A szereplők külseje is sokértelmű. Judit haja „szőkés-barnás”, de a szeme még jellemzőbben meghatározhatatlan: „Szürke volt az alapszíne, de olykor barna is lehetne, máskor meg fényeskék. Ha elborong, hamvaskék lesz a színe”.¹⁷ Trudai Kamilla haja „vörösés-barnás”, első megszólalása „félíg komolyan, félíg nevetve” hangzik.¹⁸ Péter Pál nyaka „elég izmos”, keze azonban „arisztokratikus, finom”.¹⁹ A környezet leírásában is jelentkezik ez a meghatározhatatlanság. A folyton zúgó, vad erdőség, a Bakony és a szelíd szőlőhegyek ellentéte végigkíséri a cselekményt, de például Radicsék háza is: „félíg urasági, félíg paraszti”.²⁰ A külső megragadhatatlansága csak aláfesti a sokkal mélyrehatóbb tapasztalatot: a világ kiismerhetetlenségét, megragadhatatlanságát. Persze végig ott a felvillanyzó remény, hogy az ellentétek magasabb, eszményi harmóniába békülhetnek. Ám a veszély is, hogy a világ, az élet értelmetlen marad. Péter Pál neve az aratás idejére, a legnagyobb dologidőre utal (többek között), maga mégis semmittevő. A történet idején az emberélet útjának felén jár, harminc éves, de barna haja már őszülni kezd, szomorú ember, „fejében öngyilkossági gondolatokat forgat”.²¹ Céltalan, rezignált, önállótlán életében elhunyt nagybátyja példája vezeti (aki magyar is, szláv is).

¹³ Uo. 61.

¹⁴ Uo. 69.

¹⁵ Uo. 61.

¹⁶ KRÚDY, 1976., 233., 243.

¹⁷ Uo. 235., 248.

¹⁸ Uo. 272., 260.

¹⁹ Uo. 238.

²⁰ Uo. 243.

²¹ Uo. 237–238.

Mikor nagyanyja azt mondja: „rájöttünk arra, hogy mi van a csillagok mögött”, Péter Pál azt feleli: „Semmi, a nagy semmi”.²² Ebből a nihilizmusból kapaszkodik ki a regény végére és válik önállóan cselekvő, a szerelmet mint teljességet vállaló hőssé.

Judit viszonylag egy tömbből faragott alak, bár régimódi szenteségét színezi már bontakozó érzékisége („A szájának metszése élvvagyó és merész”²³), és nem egyértelmű, mennyire irányítják őt az öregek. Azonban ő is megállja a próbát, leginkább mikor őszinte mer lenni és bevallja Péter Pálnak, hogy csak hazudta az anyja a csodálatos álmokkönyv létezését, valójában szegények.

Radics Máriáról sem tudhatjuk bizonyosan, mennyire vezérlik evilágon túlnéző meglátásai (szerelemtana ilyesmin alapul) és mennyire pusztá manipuláció az egész, hogy semmittevő unokáját kimozdítsa tiszteletéből és jó partihoz segítse. Valóban átjárása van a túlvilágra (hiszen a temetőben állítólag holtakkal társalog) vagy csak babonás? Judit hisz az álmokban (igaz, megengedi, hogy anyja manipulálva értelmezze azokat), Péter Pál mint illúzióba vonul ki beléjük, Radics Mária inkább gyakorlati hasznukat keresi. A színészek viszont szerepnek tekintik az eszményeket, megélhetésük a szerepjátszás, tudatosan szolgálják ki mások eszményigényét, cserébe viszont kihasználják, némileg lenézik, manipulálják eltartóikat.

Az áttekinthetetlen viszonyok között elvész az egész, a véletlen tűnik uralkodónak. Az emberi akarat sem az egészszel vet számot, hanem csak részérdekekre koncentrál, manipulatív lesz. Az önérdek keresztülvitele azonban arra kényszerít, hogy egészelvűnek mutassuk akaratunkat, így a kiürült eszmények szerepjátszásba, látszatba fordulnak.

A világ véletlenszerűsége visszatérő téma a regényben, eleinte Péter Pál világlátásának megfelelően, később a színészek, főleg Kamilla alapelvét tükrözve: „a sárból épített házak olyan hanyagul voltak egymás mellé állítgatva, mintha valamely játékos gyerek építette volna a falut délután, a kályha előtt, a szőnyegen”²⁴; „a fűzfa gallyán ott felejtett ruhadarab csüngött”²⁵; „Az élet véletlenek játéka. Mi most véletlenül találkoztunk. És véletlenül holnap a reggeli vonattal egy barátnóm érkezik hozzám.”²⁶

Az élet céltalanságában a kellemesség, a kényelem a legfőbb érték, még az életnél is előbbre való: „gondolatai a nagyanyja levele körül bogarásztak, csendesen, gondosan, lassú tempóban, mint olyan emberhez illik, aki a legvégén úgyis meghal, mert élni nem muszáj, különösen, ha az élet kényelmetlen, bajos dologgá kezd átalakulni.”²⁷

A meghatározottság hiánya azonban maga is sorsmeghatározó erő végeredményben. És nem is mindig pusztító, néha a véletlen segít kilépni a véletlenszerűség céltalanságából. Mint Péter Pál esetében: „A véletlen, más néven: a végzet, amely az álmodzó semmittevők egyetlen barátja, egy nap bekopogtatott az „Arany Golyó”-ba is, mert vándorútjában éppen erre járt.”²⁸

²² Uo. 246.

²³ Uo. 267.

²⁴ Uo. 242.

²⁵ Uo. 260.

²⁶ Uo. 277.

²⁷ Uo. 240. Másol is téma a kényelem, például: „a kényelmes Arany Golyó-beli szobát a kényelmetlen vasúti kocsival cserélte föl”. Uo. 242.

²⁸ Uo. 238.

A véletlenszerű életben, ahol az emberi lehetőségek két pólusa az ábrándozás és a manipuláció (a legtöbbször esetében a kettő együttesen van jelen) uralkodik a jelentéktelenség és az unalom. Az elbeszélő a főhőst is „átlagember”-ként, sőt „senki”-ként²⁹ mutatja be felléptekor. A világon egyfajta jelképes szürkeség ömlik el. Minden reális, hiszen van szürke szem és haj (például Radics Máriának), varjú, galamb, a tó tükre is lehet szürke, akárcsak a ruha. Mégis, a szürkeség állandó kiemelése, gyakorisága (valószínűleg a leggyakrabban említett szín a regényben) átvitt értelemre utal, a szürkeség átvitt értelmének megfelelően. Összhangban áll a sivársággal („tekintete siváran kóvályog”³⁰), közepességgel (Péter Pál szállása, mint ismételve nyomatékosítja az író: „másodrangú belvárosi szálloda”³¹). A középszerűség, ha unalmas is, de megnyugtató. Ezért nem riasztja nagyanyja váratlan levele Péter Pált, mert beleillik a szürkeségbe: „Emberünk a levelet gusztálta, mint a kártyás kártyáját. Gyanútlan, szürke borítékos levél volt”.³² Trudai Kamilla, a legillúziótlanabb szereplő teszi szavá a legközvetlenebb környezetére (férjére) is kiterjedő szürkeséget: „Drágám, Hetykeikém, jöjjön ide, vadgalambom, jó hideg sült van itt! Ugyebár, hasonlít Hetykei a vadgalambhoz? Szürke.”³³ Viszont saját galambszürkeségét talán maga sem látja át. Krúdy mindenesetre az ő szürkeségét sugallja, amikor többször is a galambhoz társítja a hangját: „turbékol” (akárcsak látogatóba érkező színésznőbarátnője).³⁴

A szürkeség azonban nem csak lefokozó jelentőségű. Szükséges nyugalom, szükséges közép talán. Judit szeme is, láttuk, elsősorban szürke, de olyan szürke, amely számos színbe vált át. A regényben máshol is néha színkavalkádba vált a borongás. Már a legelső oldalon az esti esőt megelőző színességet idézi az elbeszélő: „Napközben aranyszínű szőlőhegyek között jártam, szedőasszonyok jókedvű éneke hangzott mindenfelől, a fák aranygarasaitak a kocsimba hullajtották, és mindenféle szokatlan színekkel telt meg a szemem”.³⁵ Az elbeszélő a nappal színei után örül az esti esőnek is: „Az időjárás továbbra is kedvem szerint volt. Mert jólesik, ha aranyugaras, őszi nap után estére néha megered a mélabús eső.”³⁶ Szinte lét- vagy legalábbis történelemfilozófiai értelmezése lenne ez a szürkeségnek? Néha kell egy kis nyugalom, átlagosság a látottak, a nagyszerűségek földolgozásához, a továbblépéshez.

Érdekes, hogy a színekből Krúdy a fenti idézetben csak az aranyat nevezi néven, de azt többször is. (Később is fel-feltűnik ez a szín.) És a szürke, mindennapi életnek valóban az arany a talán legigazibb ellentéte, mivel az isteni, értelmes, örök élethez kapcsolódik. Az isteni elvesztésével az anyagiak válnak bálványá, istenpótlékká. Radics Mária apja³⁷ és bátyja egyaránt az aranyak gyűjtésében vél céljára találni (előbbit meggyilkolják, utóbbi magányos, félalkoholista ember lesz.). A testvér, Radics János

²⁹ Uo. 236.

³⁰ Uo. 237.

³¹ Uo. 237. Hasonlóan uo. 236.

³² Uo. 239.

³³ Uo. 272.

³⁴ Például: „Hirtelen nevetni kezdett Kamilla. Turbékolva, halkán, fojtottan kacagott, mintha a színpad mögött állana, és vetélytársnőjét szeretné megzavarni a színpadon.” Uo. 277.

³⁵ Uo. 233.

³⁶ Uo. 233.

³⁷ „a pénzét zacskóban hordta a nyakában. Szerette az aranypénzeket, volt is neki minden fajtájú.” Uo. 251.

(„Radics a penészes pénzt olvasta reggeltől estig”³⁸) egyik állandó ismertetője, hogy mikor beszél, mintha messziről jönne a hangja: „mondta olyan hangon, mintha nem is ő szólott volna, hanem a szomszéd szobában szólalt volna meg valaki”; „Ebben a percben Radics János váratlanul megszólalt. A negyedik udvarról”; „szólalt meg Radics hangja a határból”.³⁹ Érzékletes jellemzése ez a félsüket, illetve a sokat ivó embernek, de a bálványimádó jelenléthiányát is sugallja. (Különb: „a kalmárkodásba süketült bele”.⁴⁰) Csak ifjúságát megelevenítve jut közel egykori önazonosságához: „És Radics úr szokása ellenére igen sokat beszélt ezen a délutánon. Hangja nem is hangzott olyan messziről, mint egyébkor. Katona korából mesélt el élményeket.”; „Radics úr mindinkább fellelkesült a borától. Csaknem az asztal mellől hallatszott immár a hangja, amint elbeszélte, hogyan szöktetett meg jogász korában egy kisaszonyt...”⁴¹

Jelentéses lehet, hogy Péter Pál szürke szobája egy Arany Golyó nevű szállóban van: „az Arany Golyó szürke tapétás, ósdi bútorzatú szobájában”.⁴² A látszólag szürke, unalmas élet végső soron egy isteni – „arany” – létezés része, a szürkeséget egy arany gömb foglalja magába, sugallhatja a színek Krúdy által részben nyitltá tett szimbolikája. Az élet értelme bizonyos korszakokban (egyéneben, történelemében) alighanem csak észrevétlen marad, de nem hiányzik: van remény. És küldi üzeneteit. Több alkalommal van szó fentről jövő üzenetekről: „Az ablakon kopognak a vizes hírnökök, amelyek a magasságból érkeznek”; „Péter Pál egyszerre csak azt vette észre, hogy holdsugarak táncolják körül fekvőhelyét. Jöttek-jöttek a fehér, égi pókfonálok, és odafentről a felhők közül, az enyhe kora őszi éjszakából lágy, simogató gondolatokat hoztak.”; „a szőlőhegyről aranyszínű pókfonálok ereszkedtek lefelé a völgybe, mintha híreket vinnének az alvónak, hogy mi történik idefent a napsugárban”.⁴³ Radics Mária (komoly vagy manipulatív?) szerelemértelmezése ugyanezeket a motívumokat használja: „A szerelmet a földöntúlról hozza magával az ember, azért nevezik szentnek ezt az érzelmet. A kis lelkek egyenkint elhagyják a messi országot, pókfonálon vagy napsugáron leereszkednek a földre.”⁴⁴

Az előző idézetekből látszik: üzen a Hold és üzen a Nap is. És mind a kettő jelentéses égitest a kisregényben. A Hold fénye ezüst (illetve fehér, egyszer sárga): „A hold mintha csak ennek a kis falunak világított volna. Ezüsttel, fehérrel hintette be a kis házakat, a krétafehér országúton meg lehetett számlálni a köveket.”⁴⁵ A Napfény arany színű.

A Hold gyakran kapcsolódik az erdő félelmes zúgásához, az álomhoz és az álmokat látó Judithhoz: „Mondd, szöktél már éjjel, midőn viharfelhők tornyosulnak az égen, és a sápadt hold szinte fenyegetően úszik a félelmetes erdő felett?”; „A hold már magasan járt, és enyhe, mozdulatlan volt az éjszaka, mintha valóban arra volna

³⁸ Uo. 247.

³⁹ Uo. 247., 252., 274.

⁴⁰ Uo. 246.

⁴¹ Uo. 283–284.

⁴² Uo. 237.

⁴³ Uo. 233., 253., 266.

⁴⁴ Uo. 245.

⁴⁵ Uo.251.

rendelve, hogy ebben az időben minden ember álmodjon a földön. [...] messziről a Bakony zúgott”; „Szeretem a holdat – mondta Judit [...] Istenem, vajon mit fogok álmodni! – sóhajtottá összekulcsolt kézzel Szekszti kisasszony. Előbb a holdra nézett, aztán a vén tóra”.⁴⁶ A világ kiismerhetetlen fenyegetésében (a félelmes erdőben) némi segítséget, fényt ad az álmodozás – ránthatjuk össze a fenti együttállások jelentését. Kis fény ez, de mégis valami. És párosul valami túlvilági delejjele: „A nagy fa szinte behajolt a hold sugaraiba, mintha azok ölelő karok volnának.”⁴⁷ Ám ez a delejes túlvilágiság akár romlást is hozhat. Legalábbis keveredik benne jó és rossz, és ezzel megint csak mindent összezavar. Ahogy a Judit álmában feltűnő (majd Fátyol Erzsiben nagyjából valóssá váló) „ezüstsarkantyús dáma”⁴⁸-ban keveredik ördögi és angyali, az éj és az ezüst jegye alatt: „Olyan fekete szeme volt, mint az éj [...] Az egyik lábán kis lovaglócsizma volt, rajta piciny ezüstsarkantyú, de a másik lába helyén, teremtöm, lópata volt. [...] De az ezüstsarkantyú olyan finoman csilingelt, mintha angyalok muzsikáltak volna valahol.”⁴⁹ (Maga Fátyol Erzsi sem csak romlott csábító. Miközben pusztán színészszerelme féltékennyé tételére használná a számára névtelen, személytelen Péter Pált, ugyanakkor: „Olyan szép volt, mint egy szentkép.”⁵⁰) Az álmodozás tehát utat mutat, fölillantja a világ szépségét, de végeredményben benne ragad a világ kiismerhetetlenségében, céltalanságában. Az élet súlyos kérdéseiben, nehézségei idején már nem igazít el. Amikor az élet panaszja fölerősödik, amikor a legmélyebb az éj, már nincs mód az álmodozásra. Ebben a szellemben láthatunk többet a következő bekezdésben, mint hangulatos leírást: „Másrésről hallani kezdte a Bakony zúgását, amint az idegrendszer megszokta az éjszakai időt. Zúgott, állandóan, kifogyhatatlanul az óriási, messzi erdőség. Mintha a falak is visszhangoznának az erdőzúgást. Fenyegetés, panasz, keserv, félelem volt a zúgásban, amely nem szűnt meg egy pillanatra sem. Mintha valamennyi fa megelevenedett volna a mai éjszakára, és lelkük, szívük minden panaszát, bűját Péter Pállal óhajtanák a messziségből megérteni. Majd valahol bagoly huhogott a ház körül, lépések hallatszottak az ablak alatt, a hold eltűnt valamerre, mert éjfél elmúlt.”⁵¹

A teljes élet a nappal és az éjszakával, Nappal és Holddal, tettel és álommal egyaránt számot vet: „Az őszi nap jelképezi igazán az emberi életet. Napfénye, amely néha nagyon meleg, borúja, amely mulandó, és estéje, amelybe néha belelebben a közelgő tél korai hava”.⁵² Az addig csak álmodó, szinte holdkóros Juditnak is kapcsolódnia kell még a napfényhez, mielőtt igazi párjává lenne Péter Pálnak. És ez, miután az őszinteség próbáját kiállta, meg is történik a döntő nap reggelén: „Arra ébredt, hogy valaki kopog az ablakon. A lecsukott, zöld zsalugáteren aranyos napsugarak jártak be és ki, mintha a helyet vizsgálnák, hol Péter Pál töltötte az éjszakát. – Én vagyok – felelt kívülről a Szekszti kisasszony hangja.”⁵³

⁴⁶ Uo. 285., 276., 250.

⁴⁷ Uo. 251.

⁴⁸ Uo. 262.

⁴⁹ Uo. 264.

⁵⁰ Uo. 283.

⁵¹ Uo. 254.

⁵² Uo. 257.

⁵³ Uo. 279.

Juditénál részletesebben bomlik ki a főszereplő próbatétele. Számára ez már az utazással kezdődik. Neki ehhez is elszánás kell. Ebből az ernyedtségéből ígér éledést Judit érintése: „A leánynak olyan meleg és puha tenyere volt, mint egy fészek. Péter Pál egy másodpercig ottfelejtette a kezét. Friss vérhullámot érzett a karján felfelé haladni”.⁵⁴ Már az út tele van szimbólumokkal. A vonat sötét alagúton megy át, említés esik ördögről, temetőről, lidércről, de angyalokról és Szent Péterről is, szürkítő partján álmodozó nőről, megkergetett komondorról, elhagyott kastélyról (néma fákkal). A konflis mint bárka mutatkozik... A barátságos, gondviselő univerzum képei éppúgy itt vannak, mint az Istentől elhagyott világei. Az utazás tétje, sugallják a jelképes mozzanatok, a kettő közti választás. Inkább az elhagyottság látszik uralkodónak, de épp annak talán legegységértelmebb megjelenítődését, az elhagyott kastélyt értelmezi át majd Judit mesebelien vonzóvá, előre vetítve, hogy ő tudja akár visszamenőleg is átlényegíteni Péter Pál rideg, rezignált életét.⁵⁵ Péter Pál rögtön az első estén megfutamodna a szokatlanság és kényelmetlenség elől, de az igazi próbatételt a szerelem vállalása jelenti majd. Mikor nagyanyja már ellenzi a Judittal való szerelmet, és feltűnik a Judit által megálmodott gyönyörű csábító, Fátyol Erzszi, aki pusztán romantikából és színészarátja bosszantására akarja rábeszélteni a férfit, hogy elszöktesse, akkor kell Péter Pálnak nem csak helyesen döntenie, de kilépve addigi – állandóan nagybátyja példáját követni igyekvő – önállótlanágából: cselekednie. Föl kell ébredjen szerepből, dermedtségéből. Judit egyszerűsége értelmet ad az addig értelmetlennek, áramlásba hozza dermedtté lassult vérére, de a tévutakkal tudatosan is le kell számolnia. A színésznők szerepjátszását átlátva saját szerepjátszásával is tisztába jön. Hiszen ugyanaz a nihil szülte menekülvágy mozgatta eddig őt is: „Péter Pál mosolyogva és bizonyos lelkesedéssel hallgatta a színésznőt. Olykor neki is vannak hasonló gondolatái, midőn az Arany Golyó-ban az ágyon fekszik”.⁵⁶ A színésznő az átmenetiséget, a szökés pillanatnyi izgalmát kínálja, Judit viszont az otthont: „Ha én egyszer férjhez megyek, éjjel-nappal arra leszek gondom, hogy a férjemnek minden kényelme meglegyen otthon. Hogy sohase kívánkozzék el hazulról.”⁵⁷ Alighanem azt is belátja, hogy Adamovics Pál kalandozása is csak kísérlet volt, hogy az élet szürkességéből, az identitás bizonytalanságából látszólag ki-kitörjön. Csupán csak a másik – igaz, vonzóbb – oldala ez a saját semmittevő kívülállásának. Épp a színésznők ötletét, a szöktetést fordítja ellenük, az általuk képviselt világ ellen. (Nem lehetetlen, hogy ezt a kísértést is nagyanyja gondolta ki.) Lányt szöktet, de nem kíváncsiságból, dicsekvésből, pillanatnyi szeszélyből, hanem szerelemből és otthont teremteni. Az idea megszületését, ellenkezőre értelmezését itt is leírásba rejti az író: „Istenem, ha én férfi volnék, minden

⁵⁴ Uo. 248. Nem egyszeri tapasztalatról van szó, később is megismétlődik, sőt, már tovább is hatol ez az áramlás: „Most nyúlt először a Szekszti Judit hajához, és a tenyerén furcsa, meleg véráramlás futott végig, a karján, a szívéig.” Uo. 288. A lánynak nem csak az érintése, hanem a hangja is szívíg hatol: „– Kellemes, finom hangozkája van, a mellénye alá bújjik a hallgatónak, és kopog a kisajton, amely befelé nyílik. A szívbe.” Uo. 250.

⁵⁵ Uo. 249.: „Halkan, meggyőződéssel, mesélt az elátkozott kastélyról, a hercegisasszonyról – az erdőn egy fiatal király vadászott, akit Mátýásnak hívtak. Péter Pál, a megrögzött álmodozó egyszerre úgy érezte, hogy ismét vonaton ül, vadrózsa nyílik a töltésen, amerre a vonat fut, aztán egy kanyarodónál feltűnik a mesebeli kastély szazegy szobájával.”

⁵⁶ Uo. 286.

⁵⁷ Uo. 288.

héten megszóktatnék egy leányt” – végzi ajánlkozását Fátyol Erzsí, és erre következik a leírás: „A palotai toronyban az esti harangszóra gyújtott a harangozó, és a hegyoldali utcácskában furcsán visszhangzott a harangszó. Mintha nem is abból az irányból jönne a hang, ahol a torony igazában helyén áll, hanem felülről, a hegyről.”⁵⁸ (Jelzi az elhatározás üdvös voltát, hogy harangszó közvetíti, felülről érkezik.)

Az addig Péter Pált meghatározó esztétikai szemlélet kiegészül az erkölcsi felelősséggel. A színésznőkkel való utolsó találkozón, megint csak látszólag az ő kérdésekre felelve mondja ki egyetlen megszólalásában az etika egyik alapelvét: „– Nem szabad! – szólalt meg először az estén Péter Pál.”⁵⁹

Péter Pál egy manipulatív közegben végül saját eszközeikkel játssza ki az őt kiájtászi, felhasználni akarókat. A világ kiismerhetetlensége talán mégsem fedi el reménytelenül a lényegét. Másrészt egy zavarosban halászó világban az értéket is jobban el lehet rejtteni az értékellenes közeg szeme előtt.

Így csak félig teljesül Szekszti Judit baljóslatú álma. Tényleg megjelenik a gyönyörű csábító, de nem rabolja el az alvó Péter Pált. Péter Pál teljesíti, amit a beavatások megkívánnak: felébred. Az alvónak mások intézik a sorsát, az önállósághoz, a boldogsághoz viszont fel kell ébredni. Alkalmassá válik a gondviselés kegyére, irodalmilag: a románc heppiendjére. Megtette, ami rá tartozik: segített magán (és másan), kezébe vette sorsa intézését. Nyilasy Balázs idézi Arany Jánost: „a balladában ugyanazon *végzetszerűség* uralkodik, mint az eposzban; míg a románca hőse *önállóan* cselekszik» – határozza meg a ballada és a »románca« differentia specificá-ját a végzetszerűség és az önálló cselekvés kategóriái felől közelítve Arany János a *Széptani jegyzetekben*.⁶⁰ És Péter Pál beavató útját megjárva, önálló, és reményünk szerint boldog lett. A jelenből kihullott külön, aki épp erényei, igényessége miatt került szembe a jelennel,⁶¹ rálel az élő múltra, és otthonossá válik a világban. (Talán ehhez a periféria, a mellőzöttség közege is kellett, Rudolf királyfinak – és hasonmásának – a hatalom centrumában már nincs ilyen szerencséje, mint majd a *Jockey Club* megmutatja.)

A Bakony és a szőlőhegyek ellentéte a táj nyelvén beszéli el ugyanezt. A műveletlen, vad természet kétségbeesetté tesz: „Az erdő zúg-búg, különös dolgokat mondogatnak a vén fák, szegény ember bánatában, elkeseredésében beáll zsványnak.”⁶² A megművelt táj a rend értelmezhetőségét, a harmónia tapasztalatát szegezi szembe a (világ)vég fenyegetésével: „Legmesszebb a Bakony, mint a világ vége, fekete csikban húzódott végig halmokon, völgyeken, és zúgása már át-átreszketett a délutáni csendeségen. Közel és távol lila színű völgyek és gyöngéd dombok, mintha lila színű fátyol alatt feküdne egy mezítelen tündér. – Arra van a Badacsony – mondta Szekszti kisasszony. Emerre Tátika, Csobánc... Himfy járt erre valamikor, azért olyan szép a

⁵⁸ Uo. 287.

⁵⁹ Uo. 292.

⁶⁰ NYILASY, 2011., 39.

⁶¹ „A Krúdy-regényalakok sohasem hősök – hanem különöckök. Igaz viszont, hogy különöckké mindig is ritka erényeik: lovagiasságuk, rajongásuk, függetlenségük és büszkeségük miatt válnak. Néha meg éppen: életművészetük, ételhezitalhoz értésük, egy régi, elfeledett élnitadásba beavatott voltuk teszi őket különöckké. Sőt különöckök abban is, ahogyan érzéssel, odaadással, cinizmus és élvhajhászás nélkül tudnak udvarolni, szeretni.” SÓTÉR, 1966., 170–171.

⁶² KRÚDY, 1976., 246.

vidék.”⁶³ Nem véletlen, hogy az inkább a Bakonyra⁶⁴ (az élet fenyegető kiismerhetetlenségére) ügyelő Péter Pál figyelmét Judit irányítja a mégis belakható otthoniasságra.

Ezt kínálja az világ. Nem lehet nem hallani az élettitkok és a vég zúgását, mégis meg lehet teremteni benne valamiféle derűs, az életen túli reményt is dajkáló saját kört. Ennek a rendnek az eszköze a művészet, jelzi Himfy előtérbe állítása. A művészt teremti és teremti újjá a rend látomását. Judit meséje szintén művészet – szelídítő, elkülönítő hatalomként működik: „Csak a szél duruzsolt messze, valahol az ablakok mögött, és idebent Szekszti Judit mesélt”.⁶⁵

Az így megszelídített táj megeleveníti az embert. De maga a táj is megelevenedik (talán ezért panaszkodik a Bakony zúgása, mint egy korábbi idézet mutatta, Péter Pálnak, mert a műveletlen vidék maga is művelésre vágyik): „A szerelmes kedvű emberek különben is szeretnek mindenféle tulajdonságokat látni az élettelen tárgyakban. Péter Pál még a sötét, kerti útnak is örült, amelyen végigballagott. A kis fahíd pedig majdnem megsimogatta. A kertajtó sem nyikorgott, és a vadrózsabokor illedelmesen félreállott. A kapufélfák a részegektől és szerelmesektől szoktak csókot kapni.”⁶⁶ (Krédy szokásos többértelműsége itt sem marad el. Szerelem és részegség egymás mellé állítása vajon mit mond inkább: hogy a mámor is részeltet némileg a világ elevenségében? Vagy hogy a szerelem és vele a világ szerethetősége is csak múló mámor?)

Nyílik tehát tér a cselekvésnek, az önállóságnak. Kicsi és fenyegetett, de belefér a boldogság is és a túlvilági remény. A titkok persze zúgnak tovább. Egyszer talán megfajtetnek, talán örömtelien. A regényben is maradnak számunkra elvarratlan, de jelentést sugalló mozzanatok. Vajon van-e jelentősége, hogy Péter Pál szobaszáma a hetes? (A szökevény szerelmeseket szállító vonat száma is – 826 –, ha összeadjuk a számjegyeit, hetest eredményez.) Mi kapcsolja a színésznőket a lila fátyol alatt úszó tündéri tájhoz? A csábító színésznőnek nem csak a nevében van a fátyol, hanem: „a nők feje körül lila színű fátyolok úszkáltak”.⁶⁷ Talán lila romantikus köd takarja el őket a valóságtól. Vagy ők is boldog végre méltó tündérek, mindennek ellenére. Vagy a plátói *Lakoma* szellemében – amelynek egy másik szerelemelbeszélését Radics Mária eleveníti föl – részegség és szerelem éppúgy a legfőbb szeretet felé vezető út lépcsőfokai, mint ahogy a színésznő kalandjai is alacsonyabb szinten, de ugyanazon az úton vezet, mint a két főszereplő szerelme. Fátyol Erzsébet alakja – és szinte minden – ezért mutatkozik kettős fénytörésben. Ördögi, ha az őt meghaladó szeretetszintről nézik, de szentnek tűnik, ha az általa meghaladott, illetve az előtte még nyitva álló szintek felől tekintik.

⁶³ Uo. 266.

⁶⁴ Uo. 249.: „Mindig zúg – felelte Péter Pál. – Amióta itt vagyok, szakadatlanul zúg a szél.”

⁶⁵ Uo. 248.

⁶⁶ Uo. 290.

⁶⁷ Uo. 286.